

**6D020500 «Филология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін дайындалған Актанова Шолпан Советовнаның
«М.Әуезов пен Э. Хемингуэй шығармаларындағы танымдық, көркемдік
үндестік» тақырыбындағы
диссертациясына**

АҢДАТПА

Адам өзінің даму сатысында табиғаттың төл баласы ретінде көптеген рухани жетілуден өткені белгілі. Табиғат пен адам арасындағы рухани өзек адамзат бойындағы туа бітті қалыптасқан, қай кезде де алдыңғы орында тұратын ерекше байланыс болып есептеледі. Шығармашылық тұлғалар сол табиғи өркеннің нәзік болмысын бүкіл адамзат қоғамының даму деңгейінде танытады. Сондықтан да әдебиетте, өнерде жалпыадамзаттық құндылықтар шоғыры бөлектеніп, адам мен табиғат арасындағы мәңгі үзілмейтін өзекті бейнелейді. Қазіргі заманда адам жаратылысы туралы көптеген зерттеу еңбектердегі ой-тұжырымдар тек діни таным-түсінікте қалмай жалпы ғылыми пайымдарға назар салып отырғаны белгілі. Сол деңгейден алғанда өнер адамдары тура айтпаса да өз туындыларында адам табиғатындағы өмірге құштарлықтың белгілі себептерін барынша ашуға, барынша шынайы әрі көркем беруге күш салады. Олардың да жаратылыстарындағы ерекше сипат адамның табиғатпен етене байланысын барынша дәл беруге негізделеді. Қос классик қаламгердің шығармаларындағы адам табиғатының бейнелену ерекшелігі жалпы адамзатқа тән ортақ қасиеттерді айқындайды. Сондықтан да екі жазушының шығармашылығы қатар алынып талдануы, зерттелуі маңызды деп санаймыз.

Мұхтар Әуезов пен Эрнест Хемингуэй шығармаларын салыстыра отырып зерттеу және екі жазушының шығармашылығындағы үндестік пен ерекшеліктерін саралау арқылы жалпыадамзатқа ортақ рухани құндылықтарды анықтау мүмкіндігі туды. Замандас жазушылар екі түрлі қоғамдық-әлеуметтік және тарихи-саяси аумақта өмір сүрді. Бір-бірлерінің шығармашылығы туралы пікір білдірмеген қаламгерлердің шығармашылықтарын салыстыру қисынсыз сияқты көрінгенімен қазіргі жаһандану үрдісі кезінде өте маңызды екеніне зерттеу барысында көзіміз жетті. Әдебиеттің басты қызметі адам болмысын бейнелі көрсету болса, екі жазушының бейнелеген кейіпкерлері өз замандарында, өз жерлерінде өмір сүріп, жалпы адам баласына ортақ сезімдерді бастарынан кешірді. Өз тұстарындағы тарихи оқиғаларға қатысып, өз ұстанымдарын білдіреді. Бұл ерекшелік екі жазушының шығармаларының салыстырыла талдануының қазіргі кезде өте өзекті екенін танытады. Әлемдік деңгейдегі классик жазушылардың шығармаларын салыстыра талдау жасаған ғалымдардың зерттеулерінде қарастырылған концептілік мәселелер талданды. Қазіргі қазақ әдебиеттануында жалпы салыстырмалы зерттеу саласы кенжелеу дамып келе жатқаны белгілі. Әдебиеттегі салыстыру көбіне тақырып пен идея жағынан қарастырылған. Зерттеу нысанына алынған қазақ жазушысы Мұхтар Әуезов

пен америкалық жазушы Эрнест Хемингуэй шығармашылығындағы жалпыадамзаттық құндылықтар мәселесі заманауи әдебиеттанулық тұрғыда және екі жазушыдағы авторлық таным мен рухани үндестік тұрғысынан алғаш рет қарастырылып отыр. Табиғат пен адамның өзара үндесе тіршілік етуі ізгілік пен парасатты ту еткен қоғамды қалыптастырады. Бірақ адам жаны кезінде Аристотель айтқандай құлдыраушылыққа да әуес екенін білеміз. Әлемді тануда адамзат басын талай рет тауға да, тасқа да соғып, өзінің өркениеттік даму жолына түсіп келеді. Әдебиетте адам жанының өсу кезеңдерін көркем және бейнелі көрсеткендіктен, кейде оның ізгілікке ұмтылуы түсініксіз болып қалуы да мүмкін. Екі жазушы да алдымен адам жанының тазалығы мен өзін-өзі ар алдында ақтау үрдісін бейнеледі. Теорияда экзистенциализм деп қалыптасқан терминнің мәні де, мағынасы да адам жанының рухани экологиясы деуге болады. М. Әуезов пен Э. Хемингуэй шығармаларындағы бейнелердің ерекшелігі – олар бірыңғай жаман, не жақсы болмайды. Олардың бойында құлдыраушылық та, одан арылып, биіктеп, тазалану да бар. Сондықтан да екі жазушының туындыларындағы рухани экология мәселесі маңызды ұғым деуге болады. Жалпы әдебиет адам жанының өсуі мен ізгілікке ұмтылуын зерделесе, оның басты нысаны да адам болмысы екені белгілі.

Зерттеудің мақсаты: Мұхтар Әуезов пен Эрнест Хемингуэй шығармашылығындағы адам мен табиғат концептілерінің рухани, танымдық, көркемдік үндесу негізін анықтау, адам жанының рухани экологиясы мәселесін концептілік тұжырымдау.

Міндеттері:

1. М. Әуезов пен Э. Хемингуэй шығармаларындағы адам болмысын жазушылық таным және көркемдік үндестік аясында айқындау;
2. М. Әуезов пен Э. Хемингуэй шығармаларындағы адам мен табиғат суреттерін берудегі макро және микроконцептілерін саралау, талдау арқылы, жазушылардың ұлттық дүниетанымы арқылы танылатын ерекшеліктерді дәйектеу;
3. М. Әуезов пен Э. Хемингуэй туындыларындағы адам концептісіндегі танымдық және рухани үндестік мәселесін талдау;
4. М. Әуезов пен Э. Хемингуэй шығармаларындағы табиғат концептісінің көркемдік ерекшелігіне талдау жасау арқылы жазушылардың шеберліктерін дәлелдей түсу;
5. М. Әуезов пен Э. Хемингуэй шығармаларындағы кейіпкерлер бейнесін сомдаудағы психологизм арқылы көрінген қоғамдағы рухани-адамгершілік мәселелер жайындағы концептуалды ойларды жаңаша пайымдау.

Зерттеу әдістері. Диссертациялық еңбекте мақсат-міндеттерге сәйкес берілген тарихи-салыстырмалы әдіс қоғамдық орта тарихы мен сол ортадағы жеке адамдардың психологиялық ерекшеліктерін салыстыра талдауда, аналитикалық талдау әдісі жазушылар туындыларындағы көркемдік деталь, пейзаж, портреттің берілу сипатын айқындауда, жүйелілік әдіс жалпыадамзаттық мәселелердің қаламгерлер шығармаларындағы үндестігін

анықтауда пайдаланылды.

Негізгі ережелері (дәлелденген ғылыми гипотезалар және жаңа білім болып табылатын басқа да тұжырымдар), зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы. Зерттеу еңбегінде екі жазушы шығармашылығындағы адам мен табиғаттың рухани үндестігі жан-жақты талданды.

1. М. Әуезов пен Э. Хемингуэй туындыларындағы адам және табиғат концептілері аясында көрініс тапқан жалпыадамзаттық құндылықтар екі қаламгер шығармашылықтарының рухани және танымдық үндестігін танытады.

2. М. Әуезов пен Э. Хемингуэй туындыларында екі елдің өзіндік болмысы мен дүниетанымы кейіпкердің ішкі психологиялық әлемі арқылы берілген.

3. Қаламгерлердің шығармаларының көркемдік ерекшеліктері шығарма құрылымындағы тартыс, сюжеттік желі, кейіпкер болмысын суреттеуде жазушылық шешім арқылы көрініс тапқан.

4. Әуезов пен Хемингуэй шығармаларындағы кейіпкер болмысының характерлік сипаты қоғамдық шындықтың айқын суретін көркемдікпен бейнеленген.

5. Әуезов пен Э. Хемингуэй шығармаларында суреттелген қоғамдағы рухани-адамгершілік мәселелер кейіпкер әлемінің рухани экологиясы негізінде жалпы адамзаттың өсу жолын айқындайды.

Зерттеу жұмысының ғылымның даму бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі. Диссертациялық жұмыс әдебиеттану ғылымының даму бағыттарына сай жоғары оқу орындарының әдебиет тарихы, әдебиет сыны, әдебиет теориясы және салыстырмалы әдебиеттану пәндері мен абайтану, әуезовтану арнайы курстарында қолдануға болады.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі. Зерттеудің барлық кезеңдерінде, атап айтқанда, алғашқы библиографиялық материал жинау, оларды іріктеу және талдау, әдеби талдау мен теориялық сараптама жүргізуден, зерттеу тақырыбының нәтижелері бойынша жарияланымдар дайындаудан көрінеді.

Диссертациялық зерттеудің негізгі нәтижелері диссертация тақырыбына толық сәйкес келетін баспа жұмыстарында жарияланды: оның ішінде ҚР БҒМ-ның Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда 6 мақала, халықаралық ғылыми конференциялардың еңбектеріндегі 8 мақала жарияланды. Осы тақырып аясында барлығы 14 мақала жарияланған.